

Konstruktion af barndomsbegrebet: Nogle overvejelser¹

Susanne Højlund

Introduktion

Jeg arbejder på 3. år på et etnografisk projekt, hvor jeg søger at afdække betydninger af barndom i tre forskellige danske institutioner, en skole, en skolefritidsordning og en børneafdeling på et sygehus. Jeg har valgt at få viden om dette dels ved deltagerobservation mellem 8-10 årige børn i disse institutioner, dels ved interview og observation af de professionelle og endelig ved at opsøge cirkulærer og målsætninger for institutionerne. Selvom jeg således på forhånd i projektets design har valgt at anskue barndom som et samspil mellem disse forskellige elementer, har jeg alligevel konstant måttet spørge mig selv, hvordan data indsamles, organiseres og fremstilles, så de kommer til at udsige noget om denne barndom. Konstruktionen af barndom som forskningsobjekt synes ikke blot at være en teoretisk definition, man foretager i en projektbeskrivelse, men et arbejde, der kræver konstant refleksion under hele forskningsprocessen. Dels udvider man sin horisont undervejs i et projekt, og stifter bekendtskab med diverse teoretiske diskussioner, der føres på området. Dels må man under et feltarbejde dagligt reflektere over, om det, man udvælger som data, fører en på sporet af det man gerne vil skabe

¹ Det følgende er en sammenskrivning af et foredrag holdt på Norsk senter for barneforskning i maj 2000. Det er at betragte som et udkast til en teoretisk diskussion, og som overskriften siger: Nogle overvejelser.

viden om, eller om det måske er et sidespor eller en afsporing. Endelig er det et centralt spørgsmål i skriveprocessen, hvordan man udvælger og fremstiller de mange data, så man overbeviser sine læsere om, at dette handler om barndom og ikke om noget helt andet.

Jeg vil i det følgende præsentere nogle af de overvejelser, jeg har gjort om, hvordan man kan konstruere barndom som forskningsobjekt.

Om brud

Videnskabsteoretisk er jeg uddannet i Bourdieu-traditionen, der siger, at man skal "konstruere sit forskningsobjekt" og at dette sker gennem hvad han kalder "et dobbelt brud" (Bourdieu, Chamboredon og Passeron 1991). Dels skal man bryde med sin egen forforståelse, dels skal man bryde med agenternes for- eller hverdagsforståelse. D.v.s. man kan ikke bygge et forskningsprojekt op omkring sin egen private definition af barndom, men må tage stilling til, hvilke kulturelle forestillinger, der præger ens perspektiv, og hvilke mulige begreber, der p.t. gives at tænke med. Ikke for at komme frem til et mere "rent" syn på børn og barndom, men for at kunne gøre det gennemskueligt, hvilket teoretisk filter, man ser begge dele igennem. Men man kan heller ikke blot videregive informanternes svar på, hvad barndom er, men må på lignende vis, gøre det muligt at bryde med deres forestillinger for at kunne få øje på, hvilke logikker, der ligger til grund for deres praksis.

Der er altså tale om at reflektere dels over eget teoretisk ståsted, dels over, hvordan man fortolker de udsagn og observationer, man får under feltarbejdet.

Derfor er dette med at konstruere sit forskningsobjekt en løbende proces, der for mig at se ikke kan stoppe før sidste linie er skrevet.

Barndomsparadigmer og forskningsinteresser

Det første brud – med forskerens forforståelse - kan etableres ved at opsøge de eksisterende teoretiske diskussioner om, hvordan man kan forstå barndom som socialt og kulturelt fænomen.

Inden for sociologisk og antropologisk barndomsforskning er diskussionerne bl.a. ført under benævnelsen: "Det nye barndoms-

paradigme." Selvom det ikke er en entydig størrelse, der kan stå i ental, er der dog to hovedteser, som er gennemgående: Børn må ses som en sociale aktører, hvis viden har betydning i sin egen ret. Og barndommen må ses som en social konstruktion, d.v.s. et fænomen, som står i forhold til historisk tid, samfund, kultur, ideologier, politik, økonomi o.s.v. (Prout og James 1990, Qvortrup 1998).

Men barndom afgrænses og defineres ikke som forskningsobjekt, blot ved at erklære sig som tilhænger af disse to teser. Efter de sidste 10 års diskussion af og reference til "et nyt barndomsparadigme" har den deraf afledte forskning vist et billede af forskelligartede interessefelter.

I bogen *Theorizing Childhood* (James, Jenks og Prout 1998), har James, Jenks og Prout udfoldet paradigmedebatten ved at definere 4 forskellige teoretiske felter, hver med sin tilgang til barndomsforskningen - eller hver med sin måde at konstruere et barndomsbegreb på, men med det til fælles, at se barnet som "being" (social aktør) i stedet for som "becoming" (passivt afventende voksendommen), og at se barndommen som en social konstruktion. Variationerne i forskningsfelterne fremkommer ifølge forfatterne ved at lægge forskellig vægt på sociologiske dikotomier såsom: Struktur/aktør, identitet/forskellighed, kontinuitet/forandring og det lokale/det globale. Forfatterne kalder selv disse 4 felter for 4 "barndomsdiskurser" og understreger, at de ikke udtrykker 4 rigide kategorier, der er skarpt adskilte, men at lighederne og overlappingerne er flere end forskellene (ibid:207). De definerer de 4 felter som følger:

For det første kan børn ansues som en særegen gruppe, med en autonom, børnespecifik kultur. I bogen kaldes dette perspektiv "Tribal-Child". For det andet kan barnet studeres som "Minority Group Child". Her er vægten lagt på barnets position i en social struktur, og perspektivet rettet mod barnets rettigheder og dets status som del af en minoritetsgruppe i samfundet. For det tredje kan barnet studeres som socialt konstrueret, "The Socially Constructed Child". I denne forståelse er der ikke et essentielt barn, men et barn, som altid er konstitueret gennem lokale forståelser og praktikker. Endelig nævnes for det fjerde "The Social Structural Child", som fokuserer på barnet som en strukturel kategori forstået i forhold til barndom som en konstant samfundsmæssig form (ibid: 197-218).

Barn, børn og barndom – er der forskel?²

Teserne om *børn som sociale aktører og barndom som social konstruktion* deles i den beskrevne fortolkning altså af både de, som laver empirisk forskning og de, som arbejder historisk eller med diskurs- eller samfundsanalyse.

Men er barnet som social aktør det samme i et studie af et samfunds politiske eller økonomiske organisering af barndommen, som i et studie af konkrete børn i barndommen - eller som i et studie af voksne, der mener noget om barndom?

Når man har valgt at studere barndom i konkrete empiriske sammenhænge, opstår spørgsmål som: Hvordan børn både som gruppe og som enkeltindivider relaterer sig til barndom; hvordan sociale relationer mellem voksne og børn forholder sig til kulturelle forestillinger om barnet; eller hvordan et børneperspektiv forholder sig til et voksenperspektiv? Eller med andre ord: Er barn, børn og barndom det samme genstandsfelt?

I forhold til disse spørgsmål synes de 4 beskrevne barndomsdiskurser, at efterlade et behov for at præcisere hvad der er genstandsfelt og hvad der angår den videnskabsteoretiske tilgang. Dels er det ikke tydeligt, hvordan barndom som konkrete børns erfaring adskiller sig fra barndom som ide eller diskurs? Dels er det ikke muligt at forstå forskellen mellem barn i ental og børn i flertal. En forskel, der kunne handle om, at det, at tænke barn som individuel livsfase adskiller sig fra det, at tænke børn som kollektivitet. Endelig kan man med fire-delingen få indtrykket af, at der er tale om et enten-eller, hvorfor det kan blive svært at indfange forholdene mellem de 4 positioner.

Jeg ser altså et behov for at afklare og diskutere om barn, børn og barndom er forskellige genstandsfelter og i såfald hvad, der adskiller dem. Derudover synes det ud fra modellen interessant at diskutere, om der er en tæt sammenhæng mellem videnskabsteoretiske positioner, såsom social-konstruktivisme, fænomenologi, strukturalisme og de forskellige forskningfelter, som angivet.

² For full forståelse av setningen kan det nevnes at barn er entall og børn flertall på dansk (red.).

Kultur

I forhold til de spørgsmål, mit projekt søger at belyse, nemlig hvilke opfattelser af barndom der er gældende i tre forskellige institutioner, går jeg så at sige på tværs af de skitserede felter:

Jeg ønsker at vide, hvad der er på færde i institutionerne, ikke kun hos børnene. Jeg vil gerne anvende deres viden og erfaringer, men altså ikke i isoleret form – ikke kun som "Tribal Children". Jeg er nemlig også interesseret i det institutionelle rum og i at undersøge om rummets konstitution giver forskellige erfaringer. Dette kunne lyde som et social-konstruktivistisk syn på barnet ("The Socially Constructed Child"), men da jeg også undersøger institutionernes strukturelle og ideologiske forskelle ("The Social Structural Child") og anser disse som delvist determinerende, er mit barndomsbegreb vel hverken strukturelt eller social-konstruktivistisk. Endelig er børnene i mit studie på visse områder defineret som en minoritetsgruppe ("Minority Group Child"), men dette betyder ikke, at mit perspektiv hele vejen igennem er et magt-perspektiv, eller at jeg kun interesserer mig for, hvordan børns rettigheder defineres eller tilgodeses.

Det barndomsbegreb, jeg søger at konstruere gennem mit arbejde, tager altså udgangspunkt i, at barndom får betydning ved samtidig tilstedeværelse af væsensforskellige komponenter. I et etnografisk studie synes det relevant at sammenligne studiet af barndom med studiet af kultur. I *Theorizing Childhood*, argumenteres der for, at et begreb som "børns kultur" bør erstattes af begrebet "barndomskultur", der defineres som "kultur som kontekstualiseret social handling" (ibid:89). I denne forståelse er barndomskultur et samspil mellem social handling og kontekst, hvilket i øvrigt er en generel antropologisk antagelse. Den norske antropolog Frederik Barth har i sit arbejde foreslået, at man betragter kultur som sociale processer, der ikke udgør en enhed, men forskellige "strømme", hver med sine dynamikker. Han kalder også studiet af kultur for "videnssociologi" (Barth 1989) og bliver i en senere artikel mere eksplicit omkring sin kritik af kulturbegrebet, idet han foreslår, at man studerer "viden" i stedet for "kultur" (Barth 1995). Kultur eller viden er distribueret, siger han, og kultur er derfor ikke kun betegnelsen for "delt viden" men også for viden, som ikke deles (Barth 1989).

Hvis vi relaterer dette til barndomsbegrebet, vil der altså ikke være tale om at studere "en barndomskultur", men at undersøge, hvilke

forskellige videnstrømme, der mødes i de lokaliteter, hvor børn og voksne relaterer sig til hinanden. Spørgsmålet er, hvordan der kan skelnes mellem vidensstrømme eller -former? I forhold til barndomsbegrebet kan det måske igen være en hjælp at rette blikket mod den generelle antropologi. Her er skellet mellem handlinger og forestillinger en anerkendt måde at begrebsliggøre forskellige vidensformer på (se f.eks. Holy og Stuchlik 1983). Folks handlinger og deres udtalelser kan ikke fremstilles som en hel social realitet, fordi handling refererer til en adfærdsmæssig realitet, mens ord refererer til en begrebsmæssig realitet (ibid:19).

Handlinger og forestillinger har således forskellig logik. Margaret Archer uddyber denne argumentation i bogen *Culture and Agency* (Archer 1988). Hun sidestiller forestillinger med viden, ord, begreber og teori. Det er en vidensform, som er til i verden som idesystemer, som tekst, og som derfor kan eksistere uafhængigt af enkeltindivider. Ideer, siger Archer, adskiller sig fra sociale relationer. Ideer kan være enten modsatte eller komplementære. To modsatte ideer kan ikke være sande på én gang, mens to komplementære ideer kan underbygge hinandens sandhedsværdi. Dette fungerer efter *logiske* principper.

Sociale relationer fungerer derimod ikke efter logiske principper, men med magt som et centralt element. Mennesker påvirker ikke hinanden med logik, men med *magt*.

Derfor er der forskel på, om man studerer ideer eller sociale relationer. Archer ser studiet af samfundsstrukturer som et tredje område, og hendes bog går ud på at analysere, hvordan disse tre niveauer spiller sammen (Archer 1988).

Logiske niveauer

I forhold til barndomsbegrebet, bliver det med disse måder at skelne på mere tydeligt, at barndom kan studeres på forskellige logiske niveauer. Man kan studere ideer om børn og barndom, man kan studere sociale relationer mellem børn/ eller mellem børn og voksne, og endelig kan man studere barndom i et samfundsstrukturelt perspektiv. Hver af disse niveauer repræsenterer en særlig vidensform. At vide noget begrebsmæssigt om barndom, er ikke det samme som den viden, der praktiseres. Endelig er viden om barndom så at sige indbygget i murene, i institutionens historie på en måde som står udenfor agenternes indflydelse.

I Barths terminologi, kan man sige, at barndom ikke kun udgøres af en af disse vidensformer, men skaber mening igennem de sociale processer, som mødet mellem dem giver mulighed for.

At skelne mellem ideer, sociale relationer og samfundsstrukturer er en analytisk skelnen, ikke en empirisk. Men på hvert niveau findes både muligheden for determinisme og intentionalitet. Med Bourdieus ord, er dette ikke et spørgsmål om enten/eller men om både/og (Bourdieu 1990). Begreberne barn, børn og barndom repræsenterer altså ikke kun en indbyrdes forskellighed (individualitet, kollektivitet og kontekst), men kan også hver især studeres på forskellige niveauer. Børn kan både være konkrete og generaliserede som ide, ligesom barndom både kan være en konkret erfaring og en samfundsstrukturel form. Disse mange betydninger, og den samtidige hverdags- og videnskabelige anvendelse af begreberne, gør det omend endnu mere nødvendigt i et forskningsprojekt at redegøre for, hvordan man i forhold til det aktuelle projekt skal forstå "barndom".

Barndom i institutioner, min konstruktion

Med dette teoretiske udgangspunkt har jeg i mit projekt valgt at anskue barndom som et *rum*. Med denne metafor kan barndommen ses som noget, der står der før børnene, men som mens de er i det, vil forandre sig en lille smule, og derfor vil stå der på en anden måde, når børnene forlader det, og det befolkes af nye børn. Måske har væggene forandret farve, måske er der flyttet rundt på møblerne, men rummet som sådan vil fortsat være der. Hvordan det udfyldes, forandres og tillægges betydning vil afhænge både af børn og af voksne og deres indbyrdes relationer.

Med begrebet *rum* understreges barndom altså som en strukturel form, der nok har statiske elementer, som vil virke determinerende, men som også vil ændre sig ved børns og voksnes aktive medvirken. Rummet konstitueres af væsensforskellige elementer: Idesystemer, sociale relationer og samfundsstrukturelle betingelser; forskellige vidensstrømme eller -former, som mødes i rummet. Jeg antager altså, at hvis man vil tegne et billede af rummet, må man inddrage flere af disse elementer, ikke kun eet. For det første er der den viden, man opnår ved at være i rummet. Dette angår børnene, der er i barndommen. D.v.s. de erfaringer børnene gør sig, hvad de finder vigtigt, hvordan de strukturerer deres hverdag og hvordan de søger at påvirke det, der sker i rummet. I mit studie har jeg søgt at

indkredse denne viden gennem ca. 4 måneders feltarbejde blandt børnene på hver institution.

For det andet anskues barndommen som et samfundsstrukturelt rum. Især når studiet foregår i institutioner finder jeg det vigtigt at belyse de macrosociologiske elementer af rummet, som er udenfor agenternes (både de voksne og børnene) indflydelse. Dette kan selvfølgelig gøres mere eller mindre udførligt, lige fra at fokusere på klassekvotienter til bygninger. Jeg har for overskuelighedens skyld begrænset mig til, at beskrive hver institutions officielle formål. Børn og deres professionelle skal ikke det samme i en skole som i en fritidsordning, og allerede fra denne konstatering gives barndomsrummet forskellig betydning. Jeg har indsamlet data om dette perspektiv ved at opsøge love og cirkulærer for den enkelte institutionstype.

For det tredje studeres barndommen som et ideologisk rum. Her fokuseres på ideer og forestillinger, som præger den enkelte institutions tænkning om børn og barndom. Her er der tale om at undersøge hvad der tænkes - ikke af børnene - men på deres vegne, for og om børn. Jeg har fundet det væsentligt, at tegne et billede af de ideer, der er konkret tilstede i det aktuelle arbejdsfelt, og ikke generelle samfundsdiskurser om barndom. Ideerne skal med Archers ord "bæres af nogle" (Archer 1988) – og i dette tilfælde af nogle, som har den daglige kontakt med børnene. Information om dette er opnået ved at indsamle institutionernes interne målsætninger, samt ved at interviewe de voksne på stedet.

Disse "vidensstrømme" mødes i "Det sociale Rum" (Bourdieu 1990). Her er de sociale relationer og de aktuelle handlinger og interaktioner mellem børn og voksne i fokus. I dette rum får ideerne værdi, børnene herved forskellige positioner og de voksnes autoritet og definitionsmagt bliver tydelig.

Her bliver det muligt at forklare børns erfaringer som "positionerede erfaringer" og at vise, hvordan de professionelle distribuerer deres ideologiske viden. Begge parter handler i forhold til rummets samfundsstrukturelle betingelser. I det *sociale rum* får barndommen betydning gennem mødet mellem disse forskellige vidensformer. Her danner de øvrige datatyper baggrund for fortolkning, men også observationer af interaktion, videooptagelser og situationsspecifikke samtaler perspektiverer dette rum.

Som det ses bevæger jeg mig både på et micro- og et macroniveau, både med et børne-, et voksenperspektiv og et perspektiv udenfor de aktuelle institutioner. Jeg konstruerer hermed et – med Naders ord – "vertikalt snit" gennem institutionerne, for at fremhæve sammenhænge mellem de forskellige niveauer, og de "skjulte hierarkier", de repræsenterer (Nader 1980).

At sammenligne barndom

Jeg har som sagt valgt at søge denne viden om barndom på tværs af institutioner. Ved at følge børn i forskellige institutionelle sammenhænge, bliver det muligt at vægtlægge barndomsbegrebets relative sider og vise rummets foranderlighed.

Men hvis min argumentation om, at barndom er et møde mellem vidensformer af forskellig logisk type, stiller dette også krav til, hvordan man konstruerer denne sammenligning.

Jeg antager, at for at skabe gennemskuelighed og logik, må det være tydeligt hvad, det er, der sammenlignes. Derfor har jeg valgt at diskutere ligheder og forskelle som de optræder på samme logiske niveauer. D.v.s. børns erfaringer sammenlignes med børns erfaringer. Ideologier i en institution sammenlignes med ideologi i en anden institution o.s.v.

Interessen er altså ikke børn isoleret, børns indbyrdes relationer, eller børns kendetegn, men at sætte deres erfaringer i forbindelse med barndom, analytisk konstrueret som et *rum*. Og at undersøge, hvordan eventuelle forbindelser mellem børn og rum fungerer. Det er altså ikke barnet og dets individuelle historie eller fortolkning, der er mit fokus, men børn som kollektivitet sat i forbindelse med barndom som betydningsskabende rum. Spørgsmålet er, på hvilken måde de erfaringer, der gøres i "barndomsrummet" påvirker rummets konstitution? D.v.s. hvordan opnår man at fastholde et blik på "børn som sociale aktører" og undgår at fortabe sig i "barndommens sociale konstruktion" – hvilket kan give et billede af børn som udelukkende determineret af *rummet*?

Selvom magtforholdet mellem voksne og børn og den institutionelle og ideologiske determinisme, der er antydnet her, vil begrænse børns evne til at være sociale aktører, er det værd at bemærke, at barndomsrummets vidensformer ikke kun distribueres fra voksne til børn, men også den modsatte vej, og ikke kun indenfor, men også på tværs af lokaliteter. Hvordan disse processer foregår og fortolkes, angår den empiriske del af

mit projekt. Som nævnt i indledningen er der også i behandlingen af det empiriske materiale tale om at reflektere over, hvordan barndom konstrueres, og at vise, hvordan de forberedende teoretiske overvejelser anvendes. Dette vil jeg dog efterlade til en eventuel kommende artikel.

Litteratur

- Archer, M. S. 1988. *Culture and Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barth, F. 1989. The analysis of culture in complex societies. I: *Ethnos* 54 (3-4).
- Barth, F. 1995. Other knowledge and other ways of knowing. I: *Journal of Anthropological Research*, vol. 51.
- Bourdieu, P. 1990. *Socialt rum og symbolsk magt*. Oversættelse i: Callewaert m.fl., red. *Pierre Bourdieu. Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*. Akademisk Forlag.
- Bourdieu, P. Chamboredon, J., Passeron, J. 1991. *The Craft of Sociology. Epistemological Preliminaries*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Holy, L., Stuchlik, M. 1983. *Actions, Norms and Representations. Foundations of Anthropological Inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- James, A., Jenks, C., Prout, A. 1998. *Theorizing Childhood*. Polity Press.
- Nader, L. 1980. The vertical slice. Hierarchies and children. I: Cohen og Britain, red. *Hierarchy and Society. Anthropological Perspectives on Bureaucracy*. Philadelphia : Institute for the Study of Human Issues.
- Prout, A., James. A. 1990. A new paradigm for the sociology of childhood? Provenance, promise and problems. I: A. James og A. Prout, red. *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Falmer Press.
- Qvortrup, J., red. 1998. *Netværksrapport*. Sydjysk Universitetscenter, Esbjerg.